

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI (SAL)

PAPILA RA 1 (P1)

HUKURI 2008

TIMARAKA: 120

NKARHI: 2 wa tiawara

Papila leri ri na 13 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO

1. Papila leri ri na swiyenge swa mune:

XIYENGE XA A xi na xivutiso xa 1 xa xikambelantwisiso.

XIYENGE XA B xi na xivutiso xa 2 xa nkatsakanyo/nkomiso wa ndzima.

XIYENGE XA C xi na swivutiso swinharhu, xa 3.1; xa 3.2 na xa 3.3 swa ntivoririmi na matirhiselo ya ririmi.

XIYENGE XA D xi na swivutiso swa mune swa matsalwa, ku nga

Xivutiso xa 4.1 **Vutlhokovetseri**

Xivutiso xa 4.2 **Novhele**

Xivutiso xa 4.3 **Ntlangu**

Xivutiso xa 4.4 **Swihungwana/Swirungulwana**

2. Eka Xiyenge xa A – C, u languteriwa ku hlamula swivutiso hinkwaswo.
3. Eka Xiyenge xa D, u languteriwa ku hlamula xivutiso **xin'we ntsena**.
4. Sungula swivutiso swa xiyenge xin'wana ni xin'wana eka pheji yintshwa u tlhela u nkhwatihata emakumu ka xiyenge xin'wana ni xin'wana.
5. Tlula ntila loko u hetile nhlamulo ya xivutiso xin'wana ni xin'wana.
6. Tsala hi vurhon'wana (swi saseka no vonaka) u ri karhi u landzelela milawu ya mapeletelo, mahikahatelo na mavumbelo ya swivulwa.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1**

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

Hi mikarhi yo tala ku twala xirilo xa vamanana na vana xa ku xanisiwa ka vona hi vanuna na vatatana va vona. Leswi a swi vuli leswaku vamanana hi vona ntsena va xanisiwaka emindyangwini. Va kona vatatana van'wana lava na vona va nga ni xirilo xo fana ni xa vamanana, xa ku xanisiwa emindyangwini. Xirilo xa vatatana a xi twali swinene hikuva vatatana vo tala va chava ku hlekiwa hi vanhu loko va vula leswaku va xanisiwa.

Nzama a a ri un'wana wa vavanuna lava a va xanisiwa hi vasati va vona. Lexi a xi karhata ngopfu emutini wa Nzama a ku ri byalwa. Leswi hi swona ngopfu a swi vanga leswaku a xanisiwa hi nsati wa yena Tsakani. Vanghana va Tsakani a va tshamela ku n'wi rhamba va famba na yena ebyalweni. Tsakani na yena a a nwa ngopfu byalwa. Vudakwa a byi n'wi kulerile, a tlula na vavanuna hi ku nwa. Nzama u ringetile ku ololoxa mhaka leyi hi ndlela ya xinuna, kambe yi tsandza.

Siku leri Tsakani a vaka a nwile byalwa swinene, a ku nga lulami nchumu ekaya ka vona. Nzama wa vanhu a a pfa a biwa hi swibye swa kwala kaya. Loko a tlherisela, a ya a ya potiwa emaphoriseni. Nhlamba yona a ha ha vuli, a ku dyiwa yona siku Tsakani a nga byi nwa. Leswi swi endlile leswaku Tsakani a hluleka ku hlayisa ndyangu wa yena hi mfanelo. Masiku man'wana Nzama a a fanele ku vuya hi le ntirhweni leswaku a ta pfa a sweka loko Tsakani a nga si vuya ebyalweni. Leswi a swi vangwiwa hi leswi a a kuma vana va nga si yisa nchumu enon'wini himpfhuka ri xa.

Nzama u ringetile ku burisana na maxaka hi mhaka leyi, kambe swi tsandza. U ringetile hambu ku ya mangala emaphoriseni loko a biwile hi nsati. Maphorisa vona a vo n'wi hleka va tlhela va nga endlile nchumu hi swona, va vula leswaku i wanuna wa njhani wo biwa hi nsati. Leswi Tsakani a a nga tirhi, loko a pfumala mali yo xava byalwa, a a xavisa nhundzu ni swakudya swa kwala kaya. Leswi a swi vavisa swinene mbilu ya Nzama hikuva hi yena a xaveke nhundzu. Vusiku byin'wana Tsakani u komberile mali eka nuna wa yena. Nzama u arile ku n'wi nyika. Ku vile ni nyimpi leyikulu vusiku byelebyo. Nzama na vana va yena hinkwavo vanharhu va biwile hi Tsakani a tlhela a va humesela ehandle ka yindlu, yena a tikhiyelela endzeni. Nzama u pfuniwile hi maphorisa lama a ma fambafamba nivusiku. Nzama u va hlamuserile maxangu ya yena hinkwavo. Maphorisa va tekile Tsakani va ya pfalela exitokisini vusiku byelebyo.

Mhaka ya Tsakani yi hundziseriwile eka Ndzawulo ya swa Nhlaysi, laha Tsakani a kumeke mpfuneto wo lawula manwelo ya yena ya byalwa. U tshamile tin'hweti tinharhu a ri karhi a pfuniwa, laha a koteke ku tshika ku nwa byalwa lebyi a byi lava ku n'wi onhela vukati.

Mhaka leyi yi komba kahle leswaku va kona vatatana lava xanisiwaka hi madzolongwa ya le mindyangwini. Va fanele va kuma ku pfuneka swilo swi nga si onhaka.

SWIVUTISO:

- 1.1 Xana ndyangu lowu ku vulavuriwaka ha wona i wa vamani? (2)
- 1.2 Xana ndyangu lowu wu na vana vangani? (1)
- 1.3 Xana i vamani lava a va hamba va famba na Tsakani ebyalweni? (1)
- 1.4 Hlawula nhlamulo yin'we leyi yi nga yona eka swivulwa leswi swi landzelaka:
- 1.4.1 Hungunkulu eka xitshuriwa lexi i ku:
- (a) kombisa leswaku vavanuna va xanisa vavasati ni vana.
(b) kombisa leswaku vavasati va xanisa vavanuna ni vana.
(c) Kombisa leswaku a hi vavasati ni vana ntsena lava xanisiwaka emakaya. (2)
- 1.4.2 Tin'hweti leti Tsakani a tshameke tona loko va Ndzawulo ya Nhlaysi va n'wi pfuna ku tshika ku nwa byalwa i ...
- (a) Yin'we.
(b) Tinhharhu.
(c) Khume. (2)
- 1.5 Hi swihi swiphigo swimbirhi leswi a swi karhata emutini wa Nzama? (4)
- 1.6 Hlamula u ku **hi swona** kumbe **a hi swona**, kutani u seketela nhlamulo ya wena:
- Tsakani a a nga swekeli muti wa yena swakudya masiku man'wana. (3)
- 1.7 Xana maphorisa ya pfunile Nzama hi ndlela yihi siku ya n'wi kumeke a humeseriwile ehandle ka yindlu swin'we ni vana va yena nivusiku? (2)
- 1.8 Xana hikokwalaho ka yini Tsakani a pfa a xavisa swibye swa le kaya ka yena? (2)
- 1.9 Xana maphorisa ya endlile yini loko Nzama a mangarile ta ku xanisiwa ka yena hi nsati? (2)
- 1.10 Hi ku vona ka wena leswi Ndzawulo ya swa Nhlaysi yi swi endleke ku pfuna Tsakani leswaku a tshika byalwa swa khorwisa ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.11 Boxa mhaka leyi vangeke leswaku Tsakani a hlongola Nzama na vana endlwini nivusiku. (2)
- 1.12 Nyika nhlamuselo ya leswi tikisiweke eka xivulwa lexi landzelaka:
- A kuma vana va nga **si yisa nchumu enon'wini** himpfhuka ri xa. (1)

- 1.13 Tsavula rito rin'we eka ndzimana ya vumbirhi leri vulaka leswi: **'ku nwa ngopfu byalwa'**. (2)
- 1.14 Xana wena loko ngi a wu ri wena Nzama a wu ta va u endlile yini ku herisa xiphigo lexi a xi ri emutini wa Nzama? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKATSAKANYO/NKOMISO WA NDZIMA

XIVUTISO XA 2

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u tsala nkatsakanyo/nkomiso wa xona hi marito ya wena n'wini ya kwalomu ka 50 – 60. U nga onhi mingo wa xona.

Mpumalanga i vito leri tumbulukeke endzhaku ka nhlawulo wa mani na mani etikweni ra Afrika-Dzonga. Nhlamuselo ya vito leri yi vula leswaku hi laha dyambu ri humaka kona. Ndhawu leyi yi na matimu matsongo loko yi pimanisiwa na tin'wana tindhawu ta laha tikweni. Yi tiveka hi swo tala leswi kokaka mahlo loko swi ta eka swa vupfumba. Laha ku tumbulukile tintlhari leti ehleketeke ku aka mitanga yo hlayisela swiharhi.

Ndhawu leyi yi tiveka ngopfu hi magova yo fana na Blyde River Canyon, tintshava to fana na va Drakensburg, na mitanga ya swiharhi yo fana na vaManyeleti na vaKrugger National Park. Lava va tsakelaka ku vona mabakwa ya ntumbuluko, va tsutsumela eka tindhawu to fana na vaEcho Caves na vaSudwala Caves. Tindhawu leti ti koka madzanadzana ya vanhu vo huma laha tikweni na le matikweni ya le handle. Milambu leyikulu yi khuluka yi kongoma kwale Mpumalanga. Loko ku ri tindhawu to rhurhela vuendzi i ntsandzavahlayi. Miako ya madoroba ya xikhale ya ha hlayisiwile exidorobanini xa Pilgrimsrest. Lava tsakelaka ku vona ku saseka ka ntumbuluko va kongoma eMpumalanga.

Swin'wana leswi hlamarisaka endhawini leyi i tinxaka ta maribye yo hambanahambana lawa ya kumekaka kona. Man'wana ya maribye lama ya na swicelwa swo fana na nsuku, koporo, malahla na swin'wana leswi nga swa nkoka etikweni. Man'wana maribye a ya tirhisiwa tanihi switsalo na ku va ku tsaleriwa eka wona hi vanhu va khale. Timhaka leti humeleleke khale ti nga ha hlayiwa eka maribye ya kona. Hikwalaho ka swona, Mpumalanga yi na ntirho lowukulu wo hlayisa matimu ya leswi nga humelela laha tikweni khale.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3**

- 3.1 Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

Munhu wa hlamarisa. A nga twisiseki. U na vutlhari naswona u fuma swivumbiwa hinkwaswo swa misava. Miehleketo ya yena yi entile bya lwandle. Wa hanyisa, wa dlaya.

Ku na vanhu lava va endlaka leswaku vutomi byi hi olovela namuntlha. Xikombiso: loko swi ta etlhelo ra vutleketli, va kona vanhu lava tisaka nhluvuko. Khale vanhu a va famba mipfhuka yo leha swinene hi milenge hikwalaho ko pfumaleka ka swo famba. Namuntlha ku tumbuluxiwile swifambo swo chavisa swinene swo tanihi xihahampfhuka lexi endlaka leswaku munhu a fika laha a yaka kona hi ku copeta ka tihlo.

Hi ta nghena ni le ka tlhelo ra thekinoloji ya swihangalasangungu. Khale hikwalaho ko pfumaleka ka switirhisiwa swa xihatla, vanhu a va fanele ku tsalelana mapapila loko va navela ku avelana timhaka va ri kule ni kule. Loko nkarhi wu ya wu famba, ku tumbuluxiwile thelegiramu, leyi a yi endla leswaku munhu a rhumela mahungu ya xihatla yo fana ni ku tivisa munhu wo karhi leswaku xaka ra yena ri file. Endzhakunyana ku tumbuluxiwile riqingho leri na rona eka nkarhi wa sweswi ri antswisiweke swinene. Ku na riqingho leri munhu a ngo famba na rona ri ri exandleni. Rolero ri vuriwa selula. Phela munhu loko a ri hava selula sweswi, a hi munhu. Munhu wo tano u tekiwa a salele ngopfu endzhaku evuton'wini. Kunene tiko a xi etleli, swilo swi nyanya ku cinca.

Ta ku pfuna ka munhu ha ti vona. A hi voneni ta ku onha ka munhu. Vanhu vo tala masiku lawa va hundzukile vadlayi, ngopfungopfu vavanuna ni vafana. Khale loko munhu a ri karhi a famba o hlangua ni munhu un'wana endleleni, a a hatlisa a n'wi tshinelela leswaku va tiyisana endleleni. Masiku lawa a swa ha ri tano, ematshan'wini yo n'wi tshinelela, munhu wo hlanula swirhendze. Ku chaviwa munhu, a ka ha chaviwi xiharhi.

SWIVUTISO:

- 3.1.1 Hlawula nhlamulo yin'we leyi yi nga yona eka leti ti nga endzeni ka swiangi:
Munhu u fuma munhu wo karhi, kasi swivumbiwa hinkwaswo (naswona/na swona) swi fumiwa hi munhu. (1)
- 3.1.2 Nyika nkomiso wa rito: '**Xikombiso**'. (1)
- 3.1.3 Nyika nhlamuselo ya xihlambanyiso lexi tikisiweke eka xivulwa lexi xi landzelaka:
Miehleketo ya yena yi entile **bya lwandle**. (2)

- 3.1.4 Yisa rito leri tikisiweke eka xivulwa lexi landzelaka eka ntsongahato:
Hi ta **nghena** ni le ka tlhelo ra thekinoloji. (1)
- 3.1.5 Siva rito leri tikisiweke eka xivulwa lexi landzelaka hi xisasi:
Ku tivisa munhu wo karhi leswaku xaka ra yena ri **file**. (2)
- 3.1.6 Nyika nhlamuselo ya swivulavulelo leswi tikisiweke eka swivulwa leswi landzelaka:
(a) Munhu u fika laha a yaka kona hi ku **copeta ka tihlo**. (2)
(b) Ematshan'wini yo n'wi tshinelela, munhu **wo hlanula swirhendze**. (2)
- 3.1.7 Tirhisa rihlanganisi leri ri faneleke ku hlanganisa swivulwa leswi landzelaka:
Munhu wa hlamarisa. A nga twisiseki. (2)
- 3.1.8 Tsala ritofularha ra rito leri tikisiweke eka xivulwa lexi landzelaka:
Vanhu vo tala masiku lawa va hundzukile vadlayi, ngopfungopfu **vavanuna**. (2)
- 3.1.9 Eka xivulwa lexi landzelaka ku na ntlangiso wa marito. Nyika nhlamuselo ya xivulwa hinkwaxo.
Phela munhu loko a ri hava selula sweswi, a hi munhu. (2)
- 3.1.10 Siva rito leri tikisiweke hi risivi leri faneleke.
Ta ku pfuna ka munhu ha ti vona. A hi voneni ta ku onha ka **munhu**. (2)
- 3.1.11 Nyika ku hambana ka tinhlamuselo ta rito "**vona**" eka swivulwa leswi landzelaka:
(a) Lava va nga ni mahlo va ku **vona** ku cinca loku ku tisiweke hi thekinoloji.
(b) Hi khensa vanhu lava tiseke nhluvuko, namuntlha ku na ku cinca hikwalaho ka **vona**. (4)
- 3.1.12 Tihela u tsala xivulwa lexi landzelaka, kambe u sungula hi rito leri tikisiweke:
Munhu a a fanele ku tsala **papila** loko a navela ku avela van'wana timhaka. (2)

3.1.13 Tihela u tsala xivulwa lexi landzelaka, kambe u sungula hi marito lama nga endzeni ka swiangi:

Hi ta nghena ni le ka tlhelo ra thekinoloji ya swihangalasangungu. (Hasani u vula leswaku ...) (2)

3.1.14 Yisa xivulwa lexi landzelaka eka nkarhi lowu wu **nga hundza** hi tlhelo ra **nandzulo**:

Ta ku pfuna ka munhu ha ti vona. (2)

3.1.15 Nyika ritofularha ra rito leri tikisiweke eka xivulwa lexi landzelaka:

Vanhu vo tala masiku lawa va hundzukile **vadlayi**. (1)

3.2 Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka hi vukheta. Tihela u xi tsala hi vuntshwa u ri karhi u lulamisa swihoxo leswi swi nga kona swa matsalelo ni swa ririmi. Nkhwatihata swihoxo hinkwaswo leswi u swi lulamiseke.

Ku tirhisa nkarhi wun'wana na un'wana hi ndlela ya kahle i swa nkoka evuton'wini. enkarhini wo tala u ta twa munhu a ku: "Ndzi pfumala nkarhi." Leswi swi komba kahle leswaku u va a nga tivi xihundla lexi nga kona eka matirhiselo ya nkarhi. Loko u lava ku humelela evuton'wini tirhisa nkarhi hi ndlela ya kahle.

Mhaka ya kahle hileswaku hinkwerhu hi na nkarhi lowu hi ringaneleke. Siku rin'wana na rin'wana ri na makumembirimune wa tiawara. Vanhu vo tala va tirhisa nhungu wa tiawara ku etlela nhungu wa tiawara ku tirha na nhungu wa tiawara ku wisa. Xivutiso hileswaku, xana u endla yini hi nkarhi lowu. Hinkwerhu hi na 86 400 wa tisekondi hi siku, a nga kona loyi a nga na to tlula ta un'wana.

munhu vo tala lava fumeke va tirhisile nhungu wa tiawara ta vona hi ndlela ya kahle. Hi xitalo xa vona va vula leswaku swilo swo fana na tithelevhixini va swi veka etlhelo. Ku tirhisa nkarhi wo wisa hi ku hlaya tibuku swa vuyerisa. U ya u andzisa miehleketo hi vutivi. Nkarhi wun'wana na wun'wana endla pulani ya leswi u faneleke ku swi tirha. Loko hinkwerhu ho kota ku tirhisa nhungu wa tiawara ta siku hi ndlela ya kahle, vutomi bya hina byi nga va eka xiyimo xa kahle

(20)

- 3.3 Xiya xinavetiso lexi landzelaka laha hansi, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

ETLELA VURHONGO LEBYINENE EHODELA YA HATITLONYA

Mubedo wa kona, a swi kali swi lava ku byeriwa, na wena wa swi vona leswaku i wa manyunyu. A hi wona wo fana ni ya tihodela tin'wana, leyi yi tshovaka munhu nyonga loko a hundzuluka, ni ku ba pongo leri pfatlanyaka tindleve.

SWIVUTISO:

- 3.3.1 Hi vahi vaamukeri va mahungu va xinavetiso lexi? (1)
- 3.3.2 Tshaha xivulwa lexi kombaka ririmi ro khunguvanyisa ni ku pfatlanya van'wana. (2)
- 3.3.3 Hlawula nhlamulo leyi yi nga yona eka leti ti nga endzeni ka swiangi:
- Muteki wa xifaniso lexi a a ri eka mpfhuka wa le (kule/xikarhi/kusuhi) loko a teka xifaniso lexi. (1)
- 3.3.4 Kombisa leswaku hi wihi mboyamelotlhelorin'we lowu wu nga kona eka xinavetiso lexi, u tlhela u seketela leswaku hikwalaho ka yini u vula leswaku hi wona mboyamelotlhelorin'we. (4)
- 3.3.5 Tsavula marito lama kombisaka ririmi ro onga eka xinavetiso lexi. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 60

XIYENGE XA D: MATSALWA**XIVUTISO XA 4**

XIYA: Hlamula xivutiso xa tsalwa rin'we ntsena.

4.1 VUTLHOKOVETSERI**SJ Malungana na van'wana: Vutomi byi hundzulerile**

Hlaya tindzimana leti landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka tona.

NDZA RHANGA

Ndzi twa xiritwana xa matimba.
Xi ndzi vita etikweni ra le kule.
Kaya ra tinxaka ta tinyenyana hinkwato.
Hi laha ndzi rhangaka ndzi ya kona.

Xongeleni wanga, sala u cheleta nsinya wa rirhandzu ra hina.
Swiciwana swanga u swi hlenga,
Swi nga vutliwi hi swikhwezana ni magama.
U swi letela ku haha ni ku handzela evulombeni.

Vananga, swiyila ndzi mi tamerisile.
Salani kahle mi ndlandlamuxa vito ranga.
Ri va xuka ro kufumela evusikwini lebyo leha bya vuxika.
Hambi n'wina mi nga ta khomeriwa vayeni ...

SWIVUTISO:

- 4.1.1 Hi mintila leyi nga tluliki minharhu, nyika mongo wa xitlhokovetselo lexi nga laha henhla. (4)
- 4.1.2 Hi ku vona ka wena muvulavuri i munhu wa rimbewu rihi? Seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 4.1.3 Eka nhlamuselo ya masiku hinkwawo rito '**rhang**a' ri vula yini? (2)
- 4.1.4 Marito lama: **Ndzi twa xiritwana xa matimba**
Xi ndzi vita etikweni ra le kule
- Ya hi hlamusela leswaku: (a) Munhu loyi u vitaniwa ekule.
(b) Munhu loyi u titwa a ri kusuhi ni ku fa.
- Hlawula nhlamulo yin'we leyi faneleke. (2)

- 4.1.5 Munhu loyi a vulavulaka laha swi tikomba a nga ri na vana va xisati. Hlamula u ku **hi swona** kumbe u ku **a hi swona**, kutani u seketela nhlamulo ya wena. (3)
- 4.1.6 Mutsari u ri: **Swiciwana swanga u swi hlenga?** Xana "swiciwana" u vula vamani? (2)
- 4.1.7 Xana mutsari u vula yini hi "swikhwezana ni magama"? (2)
- 4.1.8 Nyika nkongomelo wa xitlhokovetselo lexi. (2)
- [20]**

KUMBE

4.2 NOVHELE

CM Lubisi: I vutomi

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka hi vukheta, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

Maake a humesa phepha leri a va ri kumile le ka vaDavula. Gwavula a khoma leri va ha ku ri kumaka eka Sekhukhune. Hi vunharhu bya vona va pimanisa matsalele va swi vona xikan'we leswaku hambileswi va nge mavoko ya fana, leri a ro va ra Sekhukhune. Mapetsele ya va "S" na va "F" a ya n'wi xavisa swi nga kakanansi leswaku i Sekhukhune. Sekhukhune a ya hansi na le henhla loko va ha pimanisa, mavoko ya ri eswikhwameni swa buruku. "Dave, ndzi ta ku vona," ku vula Angel hi ku pfula rivanti a komba Dave wa yena xikosi. Sekhukhune a a rivele ni leswaku a ka ha ri na Angel wa yena. A a twa onge o pfuka enorhweni. "Hi swona," a vula rito ri talele hi mahlehleleti onge a a ha ku huma eka mukhuhlwana lowuya wu vuriwaku ndere.

SWIVUTISO:

- 4.2.1 Xana Maake a a tirha ntirho muni? (2)
- 4.2.2 Hlamusela leswaku phepha leri va ri kumeke eka vaDavula a ri ri ra yini? (2)
- 4.2.3 Hlamusela leswaku hikwalaho ka yini Sekhukhune a a lavisisiwa? (4)
- 4.2.4 Xana loko maphorisa va nghena, Sekhukhune a a tshamile na mani, naswona hi byihi vuxaka bya Sekhukhune na loyi a a tshamile na yena? (4)
- 4.2.5 Xana mulungu wa Davula a ku ri mani? (2)
- 4.2.6 Boxa leswaku Davula a a ya kwihi ku kala a thumba phepha leri? (2)

- 4.2.7 Xana "homeboy" wa Dave Sekhukhune a a ri mani? (2)
- 4.2.8 Xana hikwalaho ka yini Sekhukhune a kunguhatile ku dlaya Billy Masangu? (2)
- [20]**

KUMBE

4.3 NTLANGU

MG Magagana: Matlhari hanshi

Hlaya n'wangulano lowu landzelaka, kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

Man. Malayi:	Vusi wa xwa, wa nyenga na ntirho a nga tsali.
Matendla:	Mina a ndzi hlamala leswaku u feyirisa hi yini. Ndzi vaviseke ngopfu ku twa leswaku u feyirile nakambe "June" leyi. Leswo a nga ti exikolweni ndzo swi twa sweswi! Mina ndzi huma vusiku ndzi vuya vusiku.
Man. Malayi:	Eka hinkwaswo leswi, Manana Mashaba a hi pfuneni n'wana wa hina. Xana lexi mi hlamarisaka hi yena la kaya i ncini?
Matendla:	<i>(A dzungudza nhloko.)</i> Vusi u hava nkarhi wo hlaya tibuku. U vuya vusiku nkarhi wun'wana u etlela kwalomo! Ndzi tshama ndzi ri karhi ndzi chava hi mhaka ya yena hikuva tiko leri a hi rinene, va dlaya laha Thokoza. Tata wa yena hambileswi a a nga pfuki munhu u kwihi? I badi loko ri ku kumile Malayi, swi endla sweswi! <i>(A sungula ku mpfikula.)</i>

SWIVUTISO:

- 4.3.1 Vusi a a ri wa ka mani? (2)
- 4.3.2 Xana Manana Malayi a a dyondzisa exikolweni xihhi? (2)
- 4.3.3 Xana Manana Malayi a a ya endla yini emutini wa ka Mashaba? (2)
- 4.3.4 Xana tata wa Vusi a a ye kwihi loko Manana Malayi a endzela eka vaVusi? (2)
- 4.3.5 Xana hikwalaho ka yini mana wa Vusi a vilela hi timhaka ta mbuyelo wa Vusi? (2)
- 4.3.6 I mani Mudyondzisi loyi a nga pfinya Ester, naswona a a dyondzisa dyondzo yihi? (4)

- 4.3.7 Xana mana wa Vusi a a tirha ntirho muni? (2)
- 4.3.8 Xana Gwayigwayi a a ri xirho muni exikolweni lexi? (2)
- 4.3.9 Boxa dyondzo leyi u yi kumeke eka tsalwa leri. (2)
- [20]**

KUMBE

4.4 SWIHUNGWANA/SWIRUNGULWANA

D Risenga: Swi tenyekile

Hlaya ndzimana leyi landzelaka, kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansika yona.

Jim na Petrus va sukile va ya ePitori ku ya lava vhene. Va fike eOK Bazaar erivaleni leri ku pakiwaka kona mimovha yo hambanahambana ya vanhu lava nga ta eku xaveni. Kunene va vonile vhene ya Toyota yi pakile hi le ko taniya. Va yi tshunelerile va kuma leswo a yi nga ri ni alamu. Hi vutlhari bya Jim va pfurile timbati va tsemelela tintambu va swi endlisa sweswi va swi tivisaka swona va yi pfumisa va famba na yona. Laha ndleleni Petrus a biwa hi ripfalo loko a vona vanhu va hlamala ku vona vhene ya mavayivayi ya nkalakata leyi a yo khuluka kunene. Ripfalo ra Petrus a ri nyanya loko va pfa va hlangana no hundziwa kumbe ku sariwa endzhaku hi tivhene ta maphorisa. A a nga lavi na leswo va yima etigaraji va chela mafurha. Jim u vonile leswaku munghana a a tshame ehenhla ka kala ro hisa, kutani a ringeta ku n'wi dlaya ripfalo.

SWIVUTISO:

- 4.4.1 Xana vuxaka bya Jim na Petrus a byi ri byihi? (2)
- 4.4.2 Xana vhene leyi ya Toyota va yi kumile kwihi? (2)
- 4.4.3 Xana vhene leyi a yi laviwa hi mani exikarhi ka Jim na Petrus, naswona a a lava ku endla yini hi yona? (3)
- 4.4.4 **Ku biwa hi ripfalo**, swi vula yini? (2)
- 4.4.5 I yini lexi xi nga endla leswaku Petrus a chuha loko va ri karhi va vuya loko va hlangana ni maphorisa? (4)
- 4.4.6 Ku ni nkarhi lowu Jim na Petrus va nga holova. Xana a va holovisiwa hi yini? (4)
- 4.4.7 Boxa dyondzo leyi u yi kumeke eka xihungwana lexi. (3)
- [20]**

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 20

NTSENGO WA TIMARAKA: 120

